

Artikelarkiv Arvesølv 2006

Kostbar kunst forsvundet i Munkebo

af Ole Nederland

En højsommerdag i 1761 – helt præcist fredag den 3. juli – var der fint besøg i Munkebo Kirke. Gæsten var maler og kongelig arkivtegnemester Søren Abildgård, som i de år berejste landet med det formål at registrere mindesmærker og indskrifter hvor som helst de fandtes - ikke mindst i kirkerne. Et omfattende projekt, som kongen lønnede ham for.

I forvejen har Abildgård sikkert bekendtgjort sit besøg i brev til pastor Viborg, så præsten kunne være hjemme og tage imod ham. Men for øvrigt var det ikke kun kirken der havde Abildgårds interesse, for ud over at være en dygtig maler var han geolog – landets første – og ville gerne analysere bundforholdene i de omliggende fjorde.

Derforuden håbede han at komme en tur rundt på Hindsholm, så højst tænkeligt har han bedt om overnatning i præstegården et par dage for sig selv, sin kusk og sin hest.

Præsten har nok i forvejen oplyst ham om Munkebo Kirkes seværdigheder: altertavlen, prædikestolen, de gamle stolestader, de fineste af gravstenene og – her kommer den første overraskelse – et smukt epitafium over den adelige familie Oldeland til Trelle-rupgård!

Under besøget noterede Abildgård da også lidt i sin bog om kirkens altertavle, og da han var nået til epitafiet, fik også det et par linier. Men skal man tage bestik af de tekster der blev besøgets resultat, vakte ingen af delene nogen overstrømmende jubel hos ham. Og andre end disse to stykker af kirkens inventar fandt han ikke interessante nok.

Måske bør man have ham undskyldt; efter fem års rejseri havde han oplevet så mange gravsten, altertavler, indskrifter og epitafier at det var til at blive ør af. Og så var det jo en varm sommerdag.

Et epitafium er et gravminde (se ovenstående illustration). Ordet er græsk og betyder ”ved graven”. Står man i en kirke og ser et epitafium foran sig – med afbildning af én eller flere personer og en oplysende tekst – véd man med sikkerhed, hvor de pågældendes grav befinder sig: lige under gulvet, præcis hvor man

Epitafium fra Mesinge Kirke 1664 over ridefoged på Hverringe, senere birke- og herredsfoged Hans Krag med familie. Indskriften står med fraktur.

står. Normalt ved man også hvem der bekostede maleriet med forsiringer og indramning: den afbildede hovedperson selv - på landet oftest en adelsmand, i byerne en præst eller en velhavende købmand.

Epitafiet i Munkebo eksisterer desværre ikke mere. "Desværre" fordi flere har omtalt det som et usædvanligt pragtstykke. Lige gyldigt, hvor meget eller hvor lidt Abildgård fik noteret, er det derfor interessant hvad han skrev eller tegnede. Intet af det blev udgivet i almindelig forstand - bogudgivelser var sjældne i 1760'erne - men to år senere, da de lange rejser var endt, blev det hele - tekst og tegninger - gemt i København.

Salmonsens leksikon skriver følgende om Abildgård selv: "*Han tilvejebragte en betydningsfuld samling af smukke og i forhold til tidens krav meget pålidelige afbildninger af mindesmærker, især gravsten og epitafier. Tegningerne bevares nu i Nationalmuseets arkiv*".

Hvad gør en nysgerrig munkeboer efter den besked? - Skriver til København og beder om kopi af alt hvad Abildgård skrev og tegnede under sit Munkebobesøg. Og hvad får man tilbage? Et pænt brev fra en venlig dame, der har fundet hvad hun mener der er at finde.

Men hvorvidt Abildgård har meddelt at han gjorde andet end at *skrive* om de fine ting, lader hun være op til modtageren. Hun indrømmer dog at Salmonsens burde være 100 % troværdig, og at man derfor - efter beskrivelsen - skulle tro der fandtes en aftegning eller en lille akvarel af maleriet. Ved gennemgang af museets Nationalmuseets arkiver har hun bare ikke fundet den. Ordret lyder Abildgårds optegnelse sådan (her på nudansk):

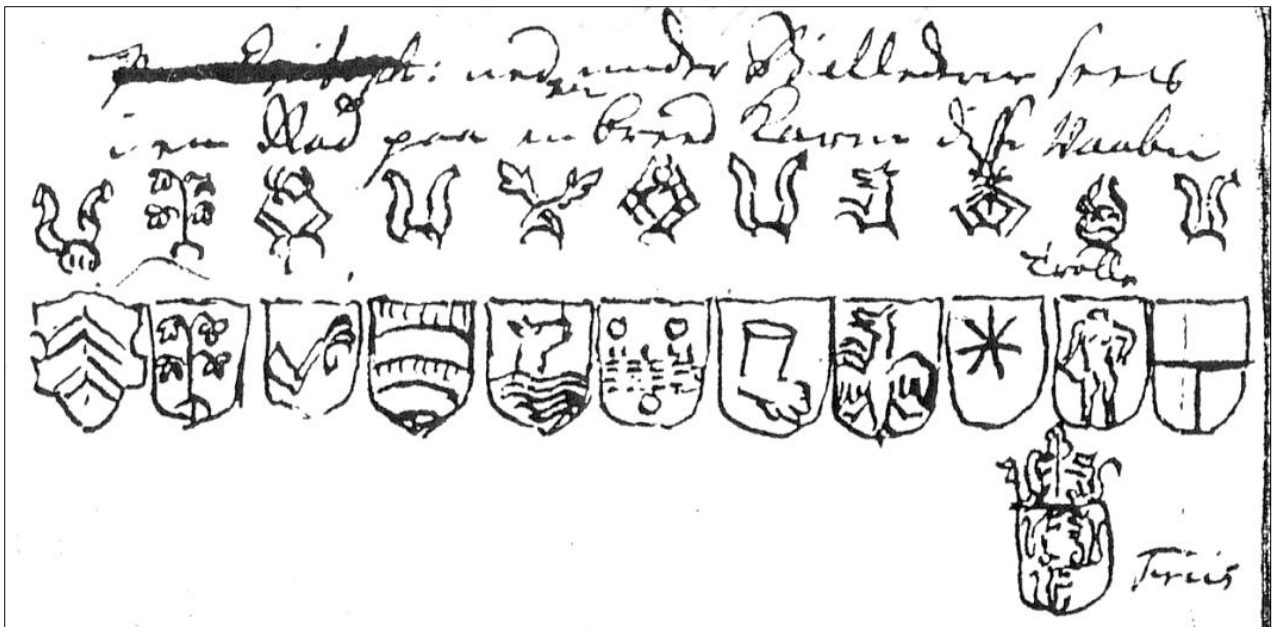
"Nede i kirken på nordre side er opsat et epitafium over hr. Hans Oldeland, hvis billede tillige med hans fruers og børns er afmalet, og nedenunder denne inskription med forgyldt fraktur [gotisk skriftform]: *Her neden for denne tavle ligger begravet ærlige, velbyrdige, salige Hans Oldeland, som hensov i Herren år 16.. /med begge sine salige hustruer, velbyrdige fru Sofie Hvas, som døde år 1614, den 10. oktober, og velbyrdige fru Ingeborg Gyldenstjerne, som døde år 16.., den .. Gud give dem med flere Guds Børn, som på dette sted sover, en ærefuld og glædelig opstandelse. Amen*".

Altså ikke et ord om det indtryk, maleriet havde gjort på tegnemesteren selv, og heller ikke noget om motivets detaljer, dets format, de anvendte materialer eller hvor mange børn familien Oldeland havde.

Børnene skal nok have været at se på maleriet alle sammen - små og store, døde og levende. Blandt sidstnævnte også de der søndag efter søndag blev taget med til gudstjenesten. Her fik de lov at sidde i kvindesiden, hvor de uvorne unger skar årstal og navnetræk i stolens træværk når de kedede sig. Kontroller selv - det er der alt sammen endnu.

Heller ikke er der nogen omtale af kunstneren, selv om pastor Viborg med sikkerhed har vidst et og andet om ham. Abildgård tegnede dog et hurtigt rids af 12 anevåben som han fandt på epitafiets brede ramme og som vedrørte de afbildede personer. Over disse våben tilføjede han: "*Neden under billederne ses i en rad på en bred karm disse våben*".

De fire længst til venstre hørte til afdøde Sofie Hvas: 1) hendes fars fædrene våben (to knækkede bjælker), 2) hendes mors fædrene (en ørnefod), 3) hendes fars mødrene (en akeleje) og 4) hendes mors mødrene (to blå tværbjælker). - De næste fire

Søren Abildgårds skitse af de 12 anevåben på Munkeboepitafiets brede karm (se teksten)

var herremanden egne: 5) hans fars fædrene våben (et ulvehoved fra den øverste af tre blå strømme), 6) hans mors fædrene (et flethegn og tre røde æbler), 7) hans fars mødrene (en bjørnelab) og 8) hans mors mødrene (en valrav). – De sidste fire hørte til Oldelands anden hustru, Ingeborg Gyldenstjerne: 9) hendes fars fædrene våben (en syvtakket stjerne), 10) hendes mors fædrene (en trolld), 11) hendes fars mødrene (et tværdelt skjold) og 12) hendes mors mødrene (tre eger).

Disse 12 anevåben førtes af følgende adelsslægter: 1) Hvas, 2) Akeleje, 3) Urne, 4) Bielke, 5) Oldeland, 6) Abildgård, 7) Munk, 8) Ulfeldt, 9) Gyldenstjerne, 10) Trolle, 11) Parsberg og 12) Friis.

Man må tro maleriet ovenover har vist de afbildede i en tilsvarende rækkefølge: Sofie Hvas til venstre, i midten Hans Oldeland og til højre Ingeborg Gyldenstjerne. I forgrunden deres børn.

Både Oldeland og fru Ingeborg har sikkert siddet model for kunstneren, og når der kunne males et billede af Sofie Hvas – død 21 år forinden – må det skyldes at kunstneren har brugt et maleri fra hendes ungdom som Oldeland lånte ham at kigge efter. Teoretisk kunne det billede stadig eksistere i 2006, men – desværre igen - slægten Oldeland uddøde for præcis 300 år siden - i 1706.

Heldigvis er Abildgårds notater fra 1761 ikke det eneste vi ved om Hans Oldeland til Trellerup og hans epitafium. Biskop Hans Mikkelssens visitatsbog 1626-41 oplyser at Oldeland døde i Kerteminde 1641, og at biskoppen selv holdt ligtale over ham i Kerteminde Kirke den 13. februar.

Men gravsættelsen fandt sted i Munkebo, hvor Oldelands far - der også hed Hans Oldeland - og dennes ægtefælle, Thale Abildgård, i forvejen var bisat – senere jo også Oldelands første hustru og åbenbart nogle af de omtalte børn. Det nøjagtige sted for epitafium og grav må have været tæt vest for herskabsstaderne i kirkens nordside (kvindesiden).

Fra optegnelser foretaget af provst Claus Johansen Vedel (i Munkebo 1669-1747) vides der mere. Epitafiet er malet allerede i 1635, skriver provsten. Så af den grund måtte indskriften helt naturligt lavne plads til dødsår og -dato for Oldeland selv.

Men de manglende tal blev ikke senere indsat, og samme undladelse gjaldt hustru

nr. 2, Ingeborg Gyldenstjerne, der overlevede ægtefællen i sin gård i Langegade (hvor Trollegade senere blev gennemført, men inklusive nuværende Langegade 12).

I 1649 solgte fru Ingeborg de 9 små sammenbyggede huse ved Fjordvej i Munkebo til Skt. Hans Kloster (Odensegård) i Odense. Hvornår hun derefter er død, ved ingen, men de glemte dateringer på epitafiet må betyde at familiens interesse for Munkebo forlængst var væk.

I flere år havde det været nedgangstider for Trellerupgård, som dog til sidst - i 1640 - var heldigt solgt til Christian IV og lagt sammen med Ulriksholm. Familien Oldeland havde ejet flere gårde og huse i Kerteminde og i mange år selv boet i byen, men af ejendommene derinde var kun den tilbage hvor Ingeborg Gyldenstjernes som enke opholdt sig.

Om søndagen gik fru Ingeborg i kirke, og altid i Kerteminde, hvor både hendes og Hans Oldelands våben var malet på endestykkerne af deres stolestader - tæt ved indgangen, hvor de stadig ses med de autentiske smukke farver. Her genfinder man Oldelands ulvehoved og flethegn - i Kerteminde blot ikke sammen med Sofie Hvas' bjælker og akeleje, men med Ingeborg Gyldenstjernes stjerne og trold.

Hans Oldelands mødrene og fædrene våben på hans stolestader i Munkebo Kirke: et flethegn med tre røde æbler (slægten Abildgård) og et ulvehoved over tre blå strømme (slægten Oldeland).

Selv om fru Ingeborg altså havde fortrængt hvad der hang i Munkebo Kirke, burde epitafiet absolut ikke være glemt, hvad man forstår af endnu en indsamler af historisk lokalviden: L. S. Vedel Simonsen, som i 1830'erne skrev om Bjerger Herred. Hans farmor havde været gift med ovenfor nævnte provst Vedel i Munkebo; derfor havde Vedel Simonsen personligt haft adgang til provstens optegnelser fra 1706. Og her venter en ny overraskelse: Ophavsmanden til epitafiet i Munkebo var - en indkaldt italiensk mester!

Man tror knap sine egne øjne, for nok var det dygtige folk, der malede i de fynske kirker i 1600-årene, men mest - har man i hvert fald ment - to kunstnere fra Odense, Hans Schütte og Jokum Madsen Kontrafejer.

Formentlig er det førstnævnte, der har malet borgmester Thomas Brodersen på et epitafium i Skt. Knuds Kirke, mens Jokum Madsen tog sig af købmand Jørgen Hansen og hans familie i Vor Frue Kirke (se illustrationen).

Schütte var jævnlig på længere rejser og har tilsyneladende haft travlt også i jyske kirker. Til sidst forlod han Odense for bestandigt og omtales sidste gang i Odenses tingbøger 1668. Jokum Madsen døde i Odense 1678. En af disse to kunne godt være den der har malet ridefogeden Hans Krag og hans familie i Mesinge 1664 (se illustrationen).

Epitafiemaleri fra Vor Frue Kirke i Odense, år 1673, over købmand og søfarer Jørgen Hansen med familie.

Hustruen står i højre side, og mellem hende og Jørgen Hansen ses hustruens afdøde første mand - mellem denne og Jørgen Hansen endda første mands første kone.

Nogle af børnene er gengivet med livløse ansigter, for maleren har ikke haft nogen at se efter; også disse børn var nemlig døde - vistnok i alt tre. Bemærk den ensartede tøjmode på de to epitafier. Tidsforskellen er kun ni år. Eventuelt er maleren den samme: Jokum Madsen.

Med ansættelsen af en sydeuropæisk maler 1635 har Hans Oldeland demonstreret at trods modgang havde han stadig råd til lidt adelig aura. Måske har det kostbare kunstværk dog bidraget til at hans økonomi gled den forkerede vej. De sidste år måtte hans ridefoged kæmpe en hård kamp for at holde kreditorerne på afstand.

Provst Vedel kaldte epitafiet i Munkebo "et herligt Epitafium", og pastor Viborg omtalte det i en indberetning 1775 som "et prægtigt Epitafium". Begge citater er opsporet af Vedel Simonsen, som har gengivet dem i optegnelserne fra o. 1830. Her omtaler han også Søren Abildgårds besøg 1761 og skriver ordret: "(Abildgård) aftegnede Hans Oldelands epitafium på den nordre side nede i kirken med hans to fruers og børns portrætter og anevåben".

Stedet er interessant, for Vedel Simonsen må have været af den opfattelse at Abildgård tegnede ikke blot anevåbnene, men også maleriet. Sådan er det formuleret. Men det er uklart om Vedel Simonsen (født 1780) nogen sinde selv så epitafiet, og han var ikke altid præcis med det han skrev.

Uanset hvad, så er kunstværket væk. Da biskop Engelstoft i 1884 skrev sin Munkebohistorie, konstaterede han om Oldelands stolestader i kirken: "(De) er det sidste minde om familien Oldeland i Munkebo Kirke, skønt både far og søn er begravet der, og der i det mindste har været et mindesmærke over den sidstnævnte og begge hans hustruer".

Altså: Heller ikke Engelstoft – hvis søn var præst i Munkebo – har nogen sinde set epitafiet. Hvad blev der af det? Er det gået op i flammer en af de gange præstegården brændte? Sandsynligvis ja! Da alt andet af kirkens gamle inventar er velbevaret den dag i dag, burde det ganske vist være utænkeligt, men hvilke andre muligheder er der?

Man kan forholdsvis let digte en historie om det godt 200 år gamle epitafium, der i sommeren 1842 var taget ned for at blive repareret. Nogen baksede det ind i et tomt rum i præstegården, hvor det blev stående indtil en ledig person kunne gøre noget ved det.

Og uheldigvis blev det der længe nok til at det også befandt sig i gården den skæbnesvangre onsdag aften 12te oktober, da både præstegården, hospitalet, den oprindelige Møkærgård, degneboligen og 13 andre huse forsvandt i ét eneste bragende kæmpebål.

Alle præstens ejendele og kirkebøgerne gik med. Kun inden for kirkens tykke mure – så at sige midt i bålet – var alting tilsyneladende godt beskyttet og tog ingen skade. Lav selv en anden version. Ikke en mutters sjæl kender epitafiets sande skæbne.

Sidste gang det er set og beskrevet var i 1774, da Erik Pontoppidans "Danske Atlas" var under forberedelse. I bind 6 læser man under omtalen af Munkebo Kirke: *"I kirken er et epitafium over Hans Oldeland til Trellerup med fru Sofie Hvas og fru Ingeborg Gyldenstjerne"*.

Derefter henvises til tillægsbindet "Marmora Danica", hvor der igen kun er tekst. I oversættelse fra latin lyder den: *"Her kan man beskue et storslået mindesmærke af en italiensk kunstner for den ædle mand hr. Hans Oldeland, godsejer på [her skriver Pontoppidan fejlagtigt Østergård]."*

Altså: Et spændende kunstværk er væk, og ikke engang en gengivelse har vi. Så her ender en meget trist historie.

Litteratur:

Sven Tito Achen: Danske adelsvåbener.

Søren Abildgårds manuskripter i Nationalmuseet, Forsknings- & Formidlingsafdelingen.

Pontoppidan: Danske Atlas, bind 6, og "Marmora Danica", s. 256.

L. S. Vedel Simonsens manuskript om Bjerger Herred i Nationalmuseets Antikvarisk-Topografiske Afdeling.

Biskop Engelstoft: Munkebo Sogns Historie ("Samlinger til Fyens Historie og Topographie", 1884).

Svend Ove Edvardsen: Storbrand i Munkebo 1842 ("Arvesølv", 2001).